

iskustvo i oskudnost

valter benjamin

U našim čitankama postojala je bajka o starom čovjeku koji na samrti zavarava sinove rekavši im kako u njegovom vinogradu leži zakopano blago. Da bi ga pronašli jedino što treba činiti jest da kopaju. Sinovi su tako i učinili, ali blagu ni traga. Kad je stigla jesen, nijedan vinograd u zemlji nije bolje rodio. Sinovi shvatiše očevu pouku: blagoslov se ne krije u zlatu nego u marljivosti. O sličnim iskustvima govorili su nam s prijatnom ili blaagošću, sve dok nismo odrasli. »Zeleni momak, već će on govoriti kao mi.« »Doći će vrijeme kad ćeš to doživjeti.« I točno se znalo što je bilo to iskustvo: stariji ljudi su ga uvijek prenosili na mlade. Ukratko i na brzinu, autoritetom svoje starosti, poslovicama, opširno svojom blagoljublivošću, pripovjetkama, ponekad pričama iz dalekih zemalja, uz kamin, sinovima i unucima. – Gdje je sve to nestalo? Tko još sreće ljude koji mogu nešto čestito ispričati? Kamo danas odlaze te postojeane riječi umirućih, koje poput prstena putuju s koljena na koljeno? Kome je još danas poslovice ispomoć? Tko će samo i pokušati, ukazivanjem na vlastito iskustvo, izići na kraj s mladeži?

Ne, toliko je jasno: iskustvo je dobilo određeni smjer i to u generaciji koja je od 1914. do 1918. prošla jedno od najvećih iskustava u svjetskoj povijesti. Možda to i nije tako neobično kako izgleda. Nije li se tada moglo zaključiti ljudi se vraćaju sa polja zanimajući, ne bivaajući obogaćeni neposrednim iskustvom, već osiromašeni za isto. U poplavi knjiga o ratu, deset godina kasnije, izlilo se sve drugo osim iskustva, koje zapravo teče od usta do usta. To nije bilo neobično. Jer iskustva temeljnih laži nikad nisu bila kažnjavana kao strategijska rovarskim ratom, privredna inflacijom, tjelesna gladu, čudoredna izvršiteljem vlasti. Jedna generacija, koja se u ono vrijeme u školu vozila tramvajem na konjsku zapregu, stajala je pod vedrim nebom u nekom krajoliku u kojem ništa nije ostalo nepromjenjano osim oblaka, a u središtu, u energetskom polju uništavajućih sila i eksplozija, sićušno krhko ljudsko tijelo. Sa tim čudovišnim napretkom tehnike kod ljudi se pojavila jedna sasvim nova, ozbiljna oskudnost. A naliče te oskudnosti je tjeskobno bogatstvo ideja koje su se među ljudima – ili štoviše iznad njih – pojavile oživljavanjem astrologije i mudrosti joge, nauke o kršćanstvu i hiromantije, vegetarijanizma i gnoze, skolastike i spiritizma. Jer ne radi se ovdje o pravom oživljavanju, nego o galvanizaciji. Sjetimo se veličanstvenih slika Ensora, na kojima su ulice velikih gradova prepune sablasti: karnevalski zakrabiljeni malograđani, brašnom izbjeljene, izobličene maske s dijademima od šljokica preko čela, kotrljaju se u nedogled duž ulica. Te slike nisu možda ništa drugo do kopija jezovite i kaotične renesanse, u koju toliki polažu svoje nade. Ali one zorno prikazuju – naša oskudnost iskustva samo je dio jedne velike oskudnosti, koja je ponovo dobila lice oštine i vjernosti lica prosjaka iz srednjeg vijeka. Jer što vrijedi cijela obrazovna tradicija, kada nas iskustvo s njom ne povezuje? Kamo to vodi kada se iskustvo hinji, to nam je i previše jasno pokazala užasna zbrka stilova i pogleda na svijet u prošlom stoljeću. Zato moramo odati poštovanje vlastitom siromaštvu, prije nego o njemu otvoreno govorimo. Da, jedno priznajemo: to siromaštvo nije samo oskudnost osobnog iskustva, nego čovječanstva općenito. A time i jedan novi vid surovosti, barbarstva.

Barbarstva? Da, zaista je tako. Kažemo to uvodeći jedan novi, pozitivni pojam barbarstva. Jer kamo će oskudnost iskustva odvesti jednog barbara? Odvest će ga na početak, da počne iz nova, da se snalazi sa malim, da iz naloga stvara, a da pri tom ne gleda ni lijevo niti desno. Među velikim stvararima uvijek je bilo onih neumoljivih, koji su, prije svega, pojeli sve sa stola, tj. raščistili stvar od kraja. Nijima je, naime, bio potreban crtač stol, jer su bili konstruktori. Takav jedan konstruktor bio je Descartes, koji za čitavu svoju filozofiju nije htio ništa drugo do jedne jedine izvjesnosti: »Mislim, dakle jesam«, i ona mu je bila polazište. I Einstein je bio jedan takav konstruktor, kojeg iz čitavog svijeta fizike nijednom ništa više nije zanimalo do jedna mala nesuglasica između Newtonovih jednadžbi i iskustva astronomije. To isto »početi iz početka« imali su na umu i umjetnici, kada su se obraćali matematičarima i gradili svijet iz stereometrijskih oblika, po uzoru na kubiste. Kleeovi likovi su na crtačoj tabli, može se reći, grubo skicirani i pokorni, kao dobar automobil; karoserija se pokorava potrebama motora, tako i izraz lica onome što je unutra. I to prije skrivenim mislima, nego dubini duše: to i čini barbarskim.

Oдавno su najveći umovi tu i tamo pokušavali govoriti o tome. Ono što je za njih bilo karakteristično, bilo je to da o svom vremenu nisu imali nikakvih iluzija; štoviše, o njemu su otvoreno iznosili svoje mišljenje. Svejedno je da li pjesnik Bert Brecht ustanovi kako komunizam nije pravilna raspodjela bogatstva, već oskudnosti, ili da li prethodnik moderne arhitekture Adolf Loos objašnjava: »Pišem samo za ljude koji posjeduju osjećaj za moderno... Ne pišem za one koji se troše u svom čeznuću za vremenom renesanse ili rokoka.« Jedan tako složen umjetnik kao što je to Paul Klee, ili jedan tako programatski kao Loos – obojica zaziru od starinske, svečane, otmjene, svim žrtvama prošlosti okićene slike čovjeka da bi se okrenuli nagom suvremeniku, koji poput novorođenčeta dredi u prljavim pelenama ove epohe. Nitko ga nije radosnije pozdravio od Paul Scheebarta. O njemu su pisani romani, koji poizdale nalikuju onima Julesa Verna. Ali za razliku od Verna, kod kojeg uvijek samo mali francuski ili engleski rentneri zuje naokolo svemirom u najludim vozilima, Scheebarta je zainteresiralo pitanje što

to naši teleskopi, avioni i rakete čine od ondašnjih ljudi u korist novih, značajnih i dragih bića. Ta nova bića imaju i novi jezik. I ono što je od presudne važnosti, zapravo je pomak ka svojevrijedno konstruktivnom, suprotnom od organskog (u prirodi već datog). U jeziku Scheebartovih ljudi, ili bolje reći mase, to je nezamjenjivost; jer sličnost ljudi – to temeljno načelo humanizma – oni ne priznaju. Štoviše, u knjizi koja nosi naslov svog junaka: »Lesabendio«, postoje imena kao: Peka, Labu, Sofanti i tome slično. Rusi također svoju djecu nazivaju »okrutnim« imenima nazivaju ih Oktobar, prema mjesecu revolucije, ili »Pjatiljetka«, prema petogodišnjem planu, ili »Awiachim«, prema jednoj zrakoplovnoj kompaniji. Nikakva tehnička obnova jezika, nego njegova mobilizacija u službi borbe ili rada; u svakom slučajuu u službi promjene stvarnosti, ne njenog opisivanja.

Scheebart, naime, da se ponovo vratimo na njega, pridaje mnogo važnosti tome da svoje ljude – i po uzoru na njih svoje sugrađane – smjesti u staležu primjerene četvrti u pomične kuće od stakla, kao što su ih prikazivali Loos i Le Corbusier. Staklo nije bez razloga tako tvrd i gladak materijal za koji ništa ne prijanja. Niti je bez razloga hladan i »bistar«. Stvari od stakla nemaju »Auru«. Staklo je općenito neprijatelj tajanstvenog. Ono je isto tako i neprijatelj posjedovanja.

Veliki pjesnik Andre Gide jednom je rekao: Svaka stvar koju želim posjedovati, postaje mi neprovidna. Sanjaju li ljudi poput Scheebarta o građevinama od stakla otprilike zato što su sljedbenici jedne nove oskudnosti? Jedna usporedba govori o tome možda više od teorije. Stupi li netko u građansku sobu 80-tih, i pored sve udobnosti kojom ona vjerojatno zrači, najjači dojam koji se stječe je »tu nemaš što tražiti«. Tu nemaš što tražiti – jer tu ne postoji površina na kojoj stanar nije ostavio svoj trag; na atulama preko ukrasnih stvarčica, na pojestućim sjedalima preko prekrivača, na prozorima preko transparentata, pred kaminom preko kaminskog štita. Jedna lijepa Brechtova rečenica pomaže ovdje korak dalje: »Izbrisi tragove!«, glasi refren njegove »Čitanke za stanovnike grada«. Tu u građanskoj sobi oprečno ponašanje postalo je navikom. Tako »Interieur« prisiljava stanovnika da u najvećoj mjeri usvoji one navike koje više odgovaraju interieuru u kojem obitava, nego njemu samom. To razumije svatko tko je upoznat s apsurdnošću situacije stanovnika takvih plišanih odaja, kada se u kućanstvu nešto razbije. Sam način na koji se oni ljute – a taj afekat, koji polako počinje odumirati, ispoljavali su vrlo virtuozno – bio je, prije svega, reakcija čovjeka kojem je izbrisan »njegov trag u životu ovdje na zemlji«. To su učinili Scheebart sa svojim staklom i Bauhaus sa svojim čelikom: oni su stvorili prostore u kojima je teško ostaviti tragove za sobom. »Možemo slobodno govoriti o jednoj novoj kulturi, »staklenoj kulturi«, rekao je Scheebart prije gotovo dvadeset godina. »Novi stakleni milieu potpuno će preobraziti čovjeka, i treba jedino poželjeti da staklena kultura ne naide na previše protivnika.«

Oskudnost iskustva: to se ne smije shvatiti u smislu da ljudi sada teže novom iskustvu. Ne, oni se iskustva žele osloboditi, a ono čemu teže je okolina u kojoj bi svojoj oskudnosti, vanjskoj i konačno unutarnjoj, mogli pribaviti priznanje, kako bi se pri tom rodilo nešto ugladeno i pristojno. Nisu oni uvijek bez znanja, niti bez iskustva. Često se može reći i suprotno: Oni su sve to požderali, kulturu i čovjeka, i od toga se prejeli i postali umorni. »Svi ste vi tako umorni i to samo zato što svoje misli ne usmjeravate na jedan sasvim jednostavan, ali veličanstven plan«, kaže Scheebart. Nakon umora sledi spavanje; i uopće nije nikakva rijetkost da je san nadoknada za tugu i klonulost tokom dana, a to u stvarnosti pokazuje sasvim jednostavno, ali veličanstveno opstojanje (Dasein), kojem u budnosti nedostaje snage. Opstojanje Micky-Mausa jedan je takav san današnjih ljudi. To opstojanje puno je čuda, koja ne samo da nadmašuju tehnička čuda, nego ista i ismijavaju. Ono najčudnije je to da sva ta čuda nastaju iz samog tijela Micky-Mausa iz tijela njegovih sljedbenika i progonitelja, iz običnog namještaja, upravo kao i iz drveta, oblaka ili jezera, bez pomoći mašinerije, improvizirano. Priroda i tehnika, primitivnost i komfor, ovdje su se stopili u jedno pred očima ljudi, koji su umorni od beskonačnih komplikacija svakodnevnog života i koji svrhu života vide kako izranja na kraju beskrajnje perspektive osrednosti u najdaljoj točki gdje se spajaju linije. Tamo oni vide jedno spasonosno opstojanje, koje je u svakoj promjeni na najjednostavniji i najugodniji način samom sebi dostatno, u kojem ne postoji razlika u težini jednog automobila i slamnatog šešira, i u kojem voće na drvetu biva veće jednako brzo kao i balon zrakoplova. I u tom trenutku javlja se želja da se povučemo. Dovedeni smo u stanje oskudnosti. Dijelove baštine čovječanstva razdavali smo jedan za drugim, ostavljajući stotinu vrijednosti u zalagaonici, da bi zauzvrat dobili nekakav sitniš »aktualnoga«. Na vratima stoji privredna kriza, a iza nje jedna sjena, nadolazeći rat. Malobrojni moćnici, koji nisu bog-zna koliko humaniji od mnogobrojnih, već štoviše većinom okrutniji, drže stvar u svojim rukama. U njihovim građevinama, slikama i pričama čovječanstvo se priprema da, ako već tako mora biti, kulturu preživi. A što je najvažnije, čovječanstvo to čini sa smješkom. Taj smješak je možda ponekad i barbarski. Dobro. No kad bi ipak pojedinac ponekad onoj masi podario malo ljudskosti, ta bi mu ljudskost jednog dana bila vraćena s kamatama, s kamatama kamata.

S nemačkog: Gordana Markušić